

ОНТОЛОГІЧНЕ БУТТЯ ТЕКСТІВ ЗМІШАНОЇ ФОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ)

А.Д. Чепелюк,

Сумський державний університет, м. Суми

У статті дається аналіз текстів малих форм у німецькомовному дискурсі, які мають ознаки гетерогенних текстів. Приділена увага статусу комунікантів у кодуванні, декодуванні тексту та проблемам перекладу.

Ключові слова: *текст, малий жанр, змішана форма, референція, зміст, дискурс, читач, переклад.*

Серед розмаїття літературних творів ХХ століття виокремлюються короткі прозові твори, які не відповідають характеристикам та особливостям якогось певного жанру. Текстам змішаної форми (ТЗФ) притаманні риси багатьох традиційних жанрів та комунікативних одиниць.

Об'єктом дослідження статті є ТЗФ. **Предметом** дослідження є лексико-семантичні, синтаксичні, стилістичні та прагматичні особливості німецькомовних ТЗФ як вихідних одиниць у процесі перекладу. **Актуальність** статті зумовлена потребою розглядати текст як продукт своєї епохи, як апелювання до свідомості, до почуттів читача; а перекладача – як посередника в процесі передачі художнього твору іншомовному читачу. Матеріалом роботи слугували твори Ф. Кафки, В. Борхерта, Р. Вальзера, Б. Брехта, Р. Леттау, П. Біхзеля, Е. Штрітматтера, Б. Штрауса, А. Клуге, Г. Еїха.

Щодо самого терміну *сучасна змішана форма* (Moderne Mischform), який зустрічаємо у Дітріха Круше, то можна було б поставити під сумнів доречність слова *сучасна*. Але слово *сучасний* має два значення: сучасний, сьогочасний, теперішній та друге: той, що відноситься до того часу, про який іде мова, тогочасний, тодішній. Слово *сучасна* якнайточніше підкреслює, що короткі тексти народжувалися як миттєве фото і фіксували ті колізії, ті суспільні відносини, ті жахи та болі, які переживала «маленька людина» в 20-і, 30-і, і в 40-і роки ХХ століття, і пізніше в повоєнні роки. Варіанти ТЗФ знаходимо і в інших літературах, наприклад, у аргентинського письменника Хорхе Луїса Борхерта (1899 – 1986). У російських перекладах його короткі тексти «Обет», «Дворец», «Молитва», «Страх смерти» з'явилися під загальною назвою «Мініатюри».

По формі ці твори досить різноманітні: серед ТЗФ зустрічаємо коротенькі тексти – описи, тексти – роздуми, трактування античних міфів, прозові мініатюри, де ніби камерою вихоплено з ряду подібних якийсь певний епізод, діалоги – мініатюри та інші. В них змішується реально пережите та бажано очікуване, елементи притчі, афоризму, повчання та буденна реальність, яка будучи поставленою на суд читача, становиться засобом критики. У деяких з них спокійна, мудра велич природи протиставляється тим реаліям, у які кинута людина (Е. Strittmatter “Am See”, F. Kafka „Der Ausflug ins Gebirge“). Та у всіх цих текстах є те, що їх об'єднує, – це сила впливу на читача. З одного боку – нарочито стриманий, часом навіть буденний тон оповідача, позбавлений емоційних епітетів, закручених фразеологізмів, з іншого – незамаскована, неприхована правда людського буття, абсурд, уведений у ранг правила. Якщо ТЗФ не можна об'єднати за формою, то їх можна розділити на дві групи за змістом, за глибинними структурами. Німецькі дослідники виділяють пізнавальну (Erkenntnismodelle) та комунікативну модель (Kommunikationsmodelle). До першої групи відносяться твори, де йдеться про можливість / неможливість пізнання об'єктів реальної дійсності чи світу в цілому; до другої – твори про можливість / неможливість інтерактивного спілкування людей. Ідея можливості/неможливості пізнання світу, об'єктивної реальності проглядає у творах Зігфріда

Кракауера, Александра Клуге, Бото Штрауса. При цьому автори явно критикують «викривлену» свідомість, фальшиве світосприймання, зміщення у шкалі цінностей понять добра і зла, справедливості / несправедливості. У творах інших авторів, наприклад, Ф. Кафки, Г. Ейха проглядає ідея неможливості пізнання світу. Так, наприклад, у тексті «Прометей», де дається чотири трактування міфу, скелі символізують основу істини, яка проте не піддається поясненню, яку не можна до кінця осягнути. F. Kafka «Prometheus». ... *«Blieb das unerklärliche Felsgebirge. Die Sage versucht das Unerklärliche zu erklären. Da sie aus einem Wahrheitsgrund kommt, muss sie wieder im Unerklärlichen enden».*

Комунікативні моделі ТЗФ зустрічаються значно частіше, але і в них по різному трактується можливість/ неможливість вирішення проблеми взаєморозуміння людей. У творах Б. Брехта «Keunergeschichten» комуніканти знаходять відгук, відповідь на свої питання – їх слова почуті. У творах Ф. Кафки, навпаки, ключова фігура не отримує відповіді, діалог відсутній. Особа, від якої ведеється розповідь, полишена сам на сам зі своїми переживаннями, проблемами, страхами, ваганнями, сподіваннями. Людина самотня, покинута, залишена без надії. У творах Кафки „Heimkehr“, „Gibs auf“, „Der Nachbar“ це відчувається майже фізично. У творах Роберта Вальзера діалог на рівні вираження, на рівні лінійної маніфестації відбувається (напр. текст «Zahnschmerzen»), але лише на цьому рівні; при глибшому спогляданні стає зрозумілим, що діалог – це лише слова: розуміння, співчуття, співпереживання відсутні.

Дані тексти відрізняються тим, що вони не можуть бути віднесені до якогось певного типу, а мають ознаки гетерогенних текстів. Проте вони безперечно мають спільні риси. Їх мова проста, лаконічна, мова «маленької людини» у тих ситуаціях, в яких вона живе чи існує – думаючи, що живе. Якщо це діалоги, то з коротких еліптичних речень; монологи – переважно з простих речень. До характерних рис належать відсутність метафори, фразеологізмів. Лінійна маніфестація тексту не переобтяжена авторськими поясненнями, уточненнями тощо. Автор не нав'язує читачу своєї думки. Та саме лаконічність, повсякденний стиль мови є одним із засобів впливу. Малий розмір тексту підкреслює мінімальні можливості «маленької людини», затиснутої рамками обставин. Це читач відчуває в текстах „Heimkehr“, „Gibs auf“, „Der hilflose Knabe“, „Die Vorüberlaufenden“ та ін.

ТЗФ є яскравим прикладом, як література відображає мислення народу, його світосприймання. Слово, мова не може розглядатися окремо від свого часу. Певний жанр функціонує певний час, а потім уступає місце іншим формам. Якщо більшість творів малого жанру, наприклад, афоризми, байки, притчі та інші виходять за рамки свого часу і живуть в інших часових параметрах, в інших суспільних формаціях, набувають нового прочитання, тобто читач наповнює їх своїм конкретним баченням ситуації, то ТЗФ мають більший зв'язок з тим підґрунтям, на якому вони виростили. ТЗФ народилися на зламі суспільних устоїв, моральних законів і самі схожі на уламки, на шматочки розбитого дзеркала, у яких відбиваються характерні моменти життя.

Як, наприклад, „Lesebuchgeschichte“ В. Борхерта.

Als der Krieg aus war, kam der Soldat nach Haus. Aber er hatte kein Brot. Da sah er einen, der hatte Brot. Den schlug er tot.

Du darfst doch keinen totschiagen, sagte der Richter. Warum nicht, fragte der Soldat.

Колі закінчилася війна, солдат прийшов додому. Але він не мав хліба. Він побачив того, хто мав хліб. Він убив його.

Ти не маєш права нікого вбивати, сказав суддя. Чому не маю? – запитав солдат (переклад автора).

Питання «Чому ні?», «Чому не можна вбивати?» звучить не як питання солдата до судді, а як питання до читача, як питання читача, як питання всього «загубленого покоління» до тих, хто не знав війни і до тих, хто кинув їх у війну. Такі діаметрально різні позиції, у даному випадку це позиції судді та солдата, рефлексуються на все суспільство у воєнний та повоєнний період, становляться об'єктом критики. «В. Борхерт найсильніше виразив ситуацію зруйнованого війною покоління. Його

короткі твори – це розрізнені думки та діалоги, які монотонно повторюються і крутяться навколо окремих воєнних подій, поки у читача не виникне почуття відчаю та жаху» [4, с.279].

Візьмемо, наприклад, інший твір Вольфганга Борхерта „Gespräch“ .

*Zwei Männer sprachen miteinander.
Na, wie ist es?
Ziemlich schief.
Wieviel haben Sie noch?
Wenn es gut geht: viertausend.
Wieviel können Sie mir geben?
Höchstens achthundert.
Die gehen drauf.
Also tausend.
Danke.
Die beiden Männer gingen auseinander.
Sie sprachen von Menschen.
Es waren Generale.
Es war Krieg.*

«РОЗМОВА»
*Розмовляли двоє чоловіків.
Ну, як справи?
Неважно.
Скільки у Вас ще залишилося?
Якщо все буде нормально: чотири тисячі.
Скільки Ви можете мені дати?
Вісімсот, не більше.
Їм штурмувати.
Ну, тоді тисячу.
Спасибі.
Чоловіки розійшлися.
Вони говорили про людей.
Це були генерали.
Була війна
(переклад автора).*

Початок діалогу – розмова, яких безліч відбувається щохвилини, щосекунди і ніщо не обіцяло б даному тексту довгого життя, якби автор не увів у буденну, невинну форму вираження обставин висловлювання, час, інформацію про учасників розмови та зміст висловлювання. З уведенням обставин висловлювання починається трансформація плану вираження в план змісту. Щоб краще зрозуміти зв'язок та залежність глибинних структур дискурсу від лінійної маніфестації тексту звернемося до вчення Арістотеля про внутрішні особливості трагедії. Основою трагічного міфу за Арістотелем є «життя, щастя та нещастя». Все, що зв'язано з людським буттям, полюсується на поняттях «життя та смерть». Відповідно кожна лексема має тяжіти до одного з цих полюсів. Актуалізація відповідних лексем, таких як „Krieg“, „Generale“, „Menschen“ дозволяє читачу зрозуміти, що мова йшла не про гроші, а про сотні й тисячі людських життів. Декодуєчи ключові лексеми, читач встановлює відношення між формою та змістом і, як наслідок, приходять до розуміння того, що йдеться про викривлену свідомість, про зламану шкалу цінностей: люди говорять про смерть, як про щось звичайне, буденне. Крім того, короткі тексти характеризуються відкритістю: читач розкриє текст, використовуючи лексеми «Generale», „Menschen“, „Krieg“ до широкоформатного полотна. Читання та сприймання тексту читачем залежить від досвіду читача, як носія певних базових знань про навколишній світ, та від досвіду, який він набуває, читаючи інші тексти, тобто від його інтертекстуальної

компетенції. Читач порівнює світ, створений автором, з своїм власним світом, якщо порівняння не відбувається, читач шукає пояснень, уточнень (додаткової семантичної інформації), щоб перевести план вираження в план змісту, матеріалізувати смисл. Прочитання цих творів вимагає від читача знання та розуміння певних подій, ситуацій, уявлення про особистість автора. Крім того, читач завжди сприймає текст з своєї особистої ідеологічної точки зору, навіть якщо він сам цього не усвідомлює. Можливі різні ланцюжки умовиводів у процесі декодування глибинної структури. Так, наприклад, при читанні тексту „Gespräch“: 1) *Війна страшна – Війна вбиває, ковтає людей – Мільйони жертв – Війна ламає людей – Війна змінює світосприймання – Люди говорять про смерть, як про щось буденне. – Люди становляться знаряддям знищення і т. п.* 2) *Але ж це була війна. – Вони ж були генералами. – Тобто, вони ж не могли інакше. – Вони виконували свою роботу.* Певна ідеологічна установка читача може привести як до сприйняття, так і до повного несприйняття ідеологічних структур тексту. Нарешті, ідеологічні настрої читача можуть привести до того, що читач може знайти в тексті більше, ніж текст говорить на перший погляд [3, с.45.]. Прикладом може бути текст Б. Брехта «Das Wiedersehen».

Ein Mann, der Herrn K. lange nicht gesehen hatte, begrüßte ihn mit den Worten: „Sie haben sich gar nicht verändert.“ „Oh!“ sagte Herr K. und erbleichte.

Інколи текст вимагає від читача ідеологічної підтримки, як, наприклад, більшість текстів Бертольта Брехта, наприклад, «Спалення книг», «Парад старого нового», «Жахи режиму» та інші.

Особливості сприймання ТЗФ диктують особливості їх перекладу. По–перше, перекладач є також читачем тексту і може, як і кожний читач відкритого тексту, привносити своє бачення ситуації в прочитане. Важливо, щоб перекладач не «зіпсував» авторського дискурсу. Можна очікувати заперечення, що це важливо при перекладі тексту любого жанру. Але в закритих для вільної інтерпретації широкопланових художніх текстах автор прописує кожну деталь і практично веде перекладача. По–друге, перекладаючи великі за розміром тексти, перекладач жертвує референцією на користь змісту. В текстах малого жанру кожна лексема несе більше смислове навантаження і навіть незначні на перший погляд зміни лінійної маніфестації можуть вести до порушення структури дискурсу. По–третє, перекладач не може ігнорувати такі проблеми, як контекстуальну синонімію, лінгвокраїнознавчий аспект та ряд інших.

У деяких текстах перекладачу вдається витримати форму вираження.

В. Brecht „Die Frage, ob es Gott gibt“

Einer fragte Herrn K., ob es einen Gott gäbe. Herr K. sagte: „Ich rate dir, nachzudenken, ob dein Verhalten je nach der Antwort auf diese Frage sich ändern würde. Würde es sich nicht ändern, dann können wir die Frage fallenlassen. Würde es sich ändern, dann kann ich dir wenigstens noch so weit behilflich sein, dass ich dir sage, du hast dich schon entschieden: Du brauchst einen Gott.“

Один чоловік запитав пана К., чи є Бог. Пан К. сказав: «Я раджу тобі подумати про те, чи зміниться твоя поведінка в залежності від того, якою буде відповідь на це питання. Якщо вона не зміниться, то можна не відповідати. Якщо ж вона зміниться, то я допоможу тобі хоча б тим, що скажу: «Ти вже сам знаєш відповідь. Тобі потрібний Бог» (Переклад автора).

Ще складніше завдання стоїть перед перекладачем, коли текст побудований на грі слів або протиставленні чи порівнянні синонімів.

Mechthilde Lichnowsky „Aus Worte über Wörter“.

„Mir graust es, wenn ich mir vorstelle...“

Mir graut und mich graust; aber welch ein Unterschied zwischen beiden Worten: dieses ist ein Reflex des Ekels, jener eine Lähmung aller Affekte, ein Vakuum in welches Entsetzen eindringt. Schlechtes Deutsch graust mich, und mir graut vor Menschen, die ihre Muttersprache vergewaltigen.

«Слово про слова»

«Мені страшно, коли я уявляю»

«Мені страшно і я боюся; але між цими словами велика різниця. Перше виражає почуття відрази, огиди; інше означає, що всі відчуття паралізовані, вакуум, у який заповзає страх. Я страшенно не люблю чути погану німецьку мову.

Я боюся людей, які знуцаються з своєї рідної мови (переклад автора).

Автор тексту ставить поряд синоніми, розкриває їх значення, окреслює сферу їх функціонування і тут же наводить приклади, як ці значення міняються в залежності від того, яке місце займає слово в системі мови. Перед перекладачем у таких випадках стоїть складне завдання: вловити тонкі відтінки значень слів – синонімів в системі однієї мови та знайти засоби передачі її значень в системі іншої мови, де відповідних синонімів може і не бути.

Труднощі виникають також при передачі синтаксичних конструкцій. Незважаючи на те, що ТЗФ відзначаються лаконічністю, навіть невеликі відхилення інколи призводять до порушення внутрішньої спаяності.

Отже, тексти малих форм, зокрема ТЗФ мають характеристики інших жанрів, крім того їх специфіка в тому, що вони вимагають свого читача, читача, який формує структури дискурсу на базі власних інтерконтекстуальних фреймів та специфічних текстових обмежених фреймів. Часто ці тексти вимагають від читача ідеологічної співпраці. Роль читача у творенні структур дискурсу ТМФ, зокрема ТЗФ значно зростає.

Є певна специфіка підходу до процесу перекладу ТЗФ, як текстів малих форм взагалі. Перекладач обмежений у виборі засобів передачі лінійної маніфестації тексту, бо при малому розмірі тексту кожна лексема несе більше смислове навантаження, а порушення референції може вплинути на зміст, на формування структур дискурсу. Роль перекладача – дати іншомовному читачу текст, максимально наближений до того, який створив автор.

Перспективами подальших пошуків може бути дослідження творів сучасної змішаної форми авторів інших періодів з метою глибшого вивчення буття об'єкта, окреслення і розв'язання певних перекладацьких проблем.

ОНТОЛОГИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ТЕКСТОВ СМЕШАННОЙ ФОРМЫ (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОГО ДИСКУРСА)

А.Д. Чепелюк

В статье анализируются тексты малых форм в немецкоязычном дискурсе, которым присущи черты гетерогенных текстов, уделяется внимание статусу коммуникантов, их роли в кодировании и декодировании текстов, а также проблемам перевода.

Ключевые слова: текст, малый жанр, смешанная форма, референция, содержание, дискурс, читатель, перевод.

THE ONTOLOGIC ESSENCE OF TEXTS OF THE MIXED FORM (BASED ON GERMAN DISCOURSE)

A.D. Chepeluk

This article represents analyses of small texts of German literature, which have characteristics of heterogeneous texts. Attention is paid to the status of the reader in terms of coding and decoding matter and to the problems of the translation.

Key words: text, small texts, heterogeneous texts, reader, content, discourse, translation

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Krusche D. «Aufschluss» Teil 2. Erklärungen und Materialien. – Bonn, 1992. – 126 S.
2. Misin K. Geschichte der deutschen Literatur. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 333с.
3. Эко У. Роль читателя. - Санкт–Петербург, symposium, 2005. — 501с.
4. Deutschsprachige Literatur im Überblick. Verlag Philipp Reclam. - Leipzig, 1971.— 451 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. Krusche D. „Aufschluss“ Teil 1. - Texte Bonn, 1992. — 248 S.
6. Франц Кафка. Жизнеописание, мировоззрение, цитаты. – СПб.: Вектор, 2007. — 189 с.

Надійшла до редакції 8 листопада 2010 р.